

Hoeveel mensen zullen dit jaar kaarten hebben geraadpleegd om hun vakantiereis voor te bereiden? En hoeveel gebruikten een GIS-gebaseerd navigatiesysteem om op hun plaats van bestemming te komen? De *roots* van deze moderne vorm van communicatie liggen in de cartografie, waarvan veel historische en actuele producten zijn verzameld in de collectie Kaarten en Atlassen van de UvA. Jan Werner neemt daar voorjaar 2014 afscheid als conservator.

CONSERVATOR AMSTERDAMS CARTOGRAFISCH ERFGOED

Jan Werner: 'Met de Atlas der Neederlanden is de cirkel rond'

Jan van Mourik

Universiteit van Amsterdam

Traditioneel is de cartografie nauw verweven met de geografie. Geografen zijn, net als reizigers, gebruikers van topografische en thematische kaarten. Je kunt immers van (digitale) kaarten veel informatie verzamelen over reliëf, geologie, bodem, vegetatie, hydrologie, bevolkingsspreiding, economische activiteiten, enzovoort.

Om een kaart goed te kunnen lezen, moet je wel iets afweten van projectietypen en hun consequenties voor schaal, oppervlakte en vormbetrouwbaarheid van de kaart. Je kunt op de kaart ook niet alle details van de aardoppervlakte weergeven. Deze generalisatie gaat binnen geaccepteerde grenzen natuurlijk wel ten koste van de betrouwbaarheid.

Geografen zijn ook kaartenmakers. Vooral fysisch geografen hebben in hun opleiding geleerd hoe je een veldwerkgebied in kaart brengt. Iedereen die ooit zelf een kaart heeft vervaardigd, heeft kennism gemaakt met de cartografische 'ruis' door projectievervorming en generalisatie. Neem de *Bodemkaart van Nederland*, schaal 1:50.000. De ruis is gespecificeerd in 70% vlakbetrouwbaarheid en 80% grensbetrouwbaarheid, maar de meeste kaartgebruikers gaan daaraan voorbij.

Resultaten van geografisch onderzoek worden vaak weergegeven in kaarten en cartografische illustraties. Wie op zoek is naar

kaarten voor een voorstudie van een doelgebied, vindt meestal wel wat in de collecties van geografische instituten of bibliotheken, al zijn vele in het kader van de bezuinigingen sterk gereduceerd en soms verdwenen. De bijzondere kaartencollectie van de UvA is de dans tot nu toe ontsprongen. Veel geografen maken dankbaar gebruik van dit kaartenparadijs en de adviezen van de medewerkers. De UvA-collectie bevat niet alleen actueel en historisch-cartografisch materiaal van Nederland; ook voor de voorbereiding van studies in verre gebieden is er veel te vinden. Sinds 2007 is de kaartencollectie ondergebracht in de historische panden van de Universiteit aan de Oude Turfmarkt waar ook het Allard Pierson Museum zit. Wie op zoek is naar een kaart, kan nu online de Beelddatabank Kaarten en atlassen raadplegen.

Hoe komt het dat er in de Amsterdamse UB zo'n unieke kaartencollectie is opgebouwd? En is er toekomst voor dit cartografisch erfgoed? Vragen waarop Jan Werner, sinds 1978 conservator van de bijzondere collectie Kaarten en Atlassen, wellicht het antwoord weet. De afgelopen decennia schreef hij in *Geografie* vele artikelen over bijzondere exemplaren uit 'zijn' UvA kaartencollectie. Hij zal in het voorjaar van 2014 afscheid nemen als conservator, maar hopelijk kunnen we nog lange tijd genieten van zijn verhalen over kaarten en atlassen.

Waarom heeft de Universiteit van Amsterdam zo'n grote kaartencollectie?

'De universiteit bestaat al sinds 8 januari 1632 als het Athenaeum

Volgens Jan Werner hét topstuk in de collectie: de eerste Nederlandse editie van het *Theatrum Orbis Terrarum* uit 1571. Naderhand werd de atlas uitgebreid, onder andere met deze kaart van Cyprus uit 1573.

Illustratie, en Amsterdam was eeuwenlang hét cartografisch centrum. Een belangrijke katalysator voor de groei was de komst in 1880 van de collectie van het KNAG, als een van de vele die allerlei genootschappen in de toen kersverse Universiteitsbibliotheek, tevens Stedelijke Bibliotheek, onderbrachten.'

Hoe word je conservator van zo'n collectie?

'Allereerst moet je een liefhebber van kaarten zijn; ik tekende al op mijn 10^e kaartjes. Na de middelbare school koos ik voor een studie in de geografie en cartografie. Mijn afstudeerpakket was een mix van historische geografie, historische cartografie en bibliotheekwetenschap, wat mijn kans op een baan als conservator natuurlijk vergrootte. En verder moet je een flinke dosis geluk hebben om van je kaartenhobby je beroep te kunnen maken.'

Wie zijn de gebruikers?

'We ontvangen bezoekers en informatieverzoeken uit alle hoeken van de samenleving. Vroeger waren het bijna alleen geografen en cartografen; nu komen er veel meer uit andere wetenschappelijke disciplines. Ook de belangstelling van hobbyisten groeit sterk. Vroeger stond de catalogus alleen op de kaartenzaal; nu kan iedereen online kennis nemen van de variëteit aan regio's, onderwerpen en chronologie in de collectie. Het is tegenwoordig bijna belangrijker hoeveel hits je hebt op de beeldbank dan hoeveel mensen er aan tafel zitten. Onlangs kwam een Japanse tv-ploeg speciaal voor onze Ortelius-atlassen en -kaarten. De oude UB-collectie bevat

wel twintig van dergelijke atlassen en de KNAG-collectie honderden losse Ortelius-kaarten.'

Binnen de UB is de tendens papier steeds meer te vervangen door digitaal. Hoe zit dat met kaarten?

'De kaarten worden net als een aantal andere bijzondere collecties gerekend tot het papieren erfgoed; materiaal dat een bijzondere samenhang, samenstelling, fysieke kenmerken en uniciteit vertoont, waardoor behoud in fysieke vorm meer informatie en belevenis oplevert dan de digitale representatie daarvan. Wij vervangen niet door digitaal maar benutten de voordelen van beide. We zijn dus niet minder digitaal bezig dan de instellingen die wel van het papier af willen.'

Een recente grote klus was het project Atlas der Neederlanden, dat onlangs gereed is gekomen. Wat betekent het voor een conservator om zijn loopbaan af te sluiten met zo'n productie?

'Ik doe dat niet aan het eind van de rit om te kunnen zeggen: kijk mij nou eens. Maar het is wel een gelegenheid om de cirkel rond te maken en dat vind ik een mooie gedachte. Na de *Atlas Maior*-tentoonstelling in 2008 vroeg het management mij wat ik het jaar erna op de rol zou willen zetten. Ik dacht meer aan vijf jaar, want de beroerde fysieke conditie van de *Atlas der Neederlanden* zat me al jaren dwars en ik schatte dat een breed project rond de beschrijving, restauratie, conservering en expositie, tussen al het andere werk door, zo'n vijf jaar zou kosten. Na al die jaren durfde

Nummer 2: de atlas van Gerard van Schagen, met onder andere deze wereldkaart (1680).

ik dit gecompliceerde probleem – zij het met twijfels – wel aan te pakken. Zo is geschied.’

Is er een toekomst voor de kaartencollectie?

‘Er is een afschuwelijk afvalrace gaande, waarbij waardevolle collecties in binnen- en buitenland van de hand gedaan worden of in een ver magazijn opgeborgen worden omdat het toch allemaal digitaal beschikbaar is. Wij hebben een unieke collectie, maar dat is geen garantie voor overleving. Je kunt zelf hard werken aan die overlevingskansen – wat we ook doen – maar zelfs dat is geen garantie. Het afzonderlijk markeren van de Bijzondere Collecties van de UvA, wat betreft organisatie en gebouw, is een gouden greep geweest. Daarmee is veel *goodwill* gekweekt en nog steeds mogen we ons verheugen in een grote waardering voor wat wij hebben en wat wij doen. Kortgeleden hebben we de onderwijs- en onderzoekfunctie van de collectie aanmerkelijk kunnen verstevigen door het historisch-cartografische Explokartproject naar Amsterdam te halen met alle activiteiten en uitstraling daaromheen. Voor deze onderzoeksgroep heb ik al dertig jaar grote bewondering; ik heb er mijn leerschool gehad bij de hoogleraren Koeman en Schilder, en veel met hen samengewerkt. Ik had een paar jaar geleden niet kunnen geloven dat zij nu gehuisvest zou-

den zijn op onze afdeling Kaarten en Atlassen, tot wederzijds genoegen! Zij voelen zich als een vis in het water met al die cartografische schatten voor onderwijs en onderzoek om zich heen. Dat is allemaal niet mijn persoonlijke verdienste maar ik ben ontzettend blij dat ik de afdeling hier zo kan achterlaten. Het is hier niet stoffig; hier wordt enthousiast en keihard gewerkt!’

Is de waarde van de collectie in geld uit te drukken?

‘Moeilijk. Als je alles zou veilen, zou de collectie miljoenen opbrengen. Als conservator houd ik me daar niet mee bezig, maar soms word je wel met de waarde geconfronteerd. Kaarten worden in beginsel nooit uitgeleend, maar af en toe wordt materiaal beschikbaar gesteld voor een tentoonstelling en dat wordt dan tegen hoge kosten verzekerd. En soms kunnen we een aankoop doen. De UvA betaalt onze formatie en huisvesting, maar voor de aankoop van atlassen of kaarten, die vaak duurder zijn dan €10.000, moeten we zelf fondsen verwerven. Tot nu toe slagen we daar behoorlijk in.’

Wat zijn jouw drie topstukken in de collectie?

‘Het is erg moeilijk uit te maken wat dé topstukken zijn, maar ik heb wel een aantal persoonlijke topstukken waarmee ik me

Op 3: de atlas van Frederick de Wit, met onder andere Het Graafschap Holland (1670).

verbonden voel omdat het prachtige atlassen zijn die ik zelf heb mogen aankopen. Op nummer 3 staat de atlas van Frederik de Wit, een band vol prachtige en correcte kaarten, geproduceerd tussen 1666 en 1671. Op nummer 2 de atlas van Gerard van Schagen, eind 17^e eeuw, een band met een relatief grote collectie kaarten van Van Schagen zelf; verder gebruikte hij alle mogelijke kaarten van anderen die op dat moment beschikbaar waren. Met stip op de eerste plaats staat de Nederlandstalige atlas van Abraham Ortelius uit 1571, die uitgebreid is met aanvullingen (*additamenta*) tot en met 1584.

Heb je nog een belangrijk advies voor je opvolger straks?

‘Ik kan twee voorwaarden aanstippen die belangrijk zijn voor zijn ambt. In de eerste plaats: respect hebben voor alle objecten in de collectie. In de tweede plaats: een ambassadeur willen zijn voor de cartografie in het algemeen en de collectie in het bijzonder. Bij een conservator die aan die voorwaarden kan voldoen, is de kaartencollectie in goede handen.’ •

MEER INFORMATIE

<http://dpc.uba.uva.nl/kaartencollectie>

<http://cf.uba.uva.nl/nl/collecties/kaarten/publikaties/knagartikel.html>

Atlas der Neederlanden

De *Atlas der Neederlanden* is eenmalig te koop als facsimile uitgave in een oplage van ten hoogste 100 exemplaren. Geheel overeenkomstig zijn originele aanzien wordt de atlas handgebonden in negen delen in echt leder met gouddruk uitgegeven. Alle 618 kaarten zijn op de werkelijke grootte en in de best mogelijke kwaliteit afgedrukt op oud-Hollands gevegeerd papier en met de hand gevouwen en geplakt op bindstroken, zodat de kaarten volledig vlak opengeslagen kunnen worden. Toegevoegd aan de atlas is een tiende deel, *Toelichting bij de facsimile-uitgave*, door Jan Werner.

De prijs bedraagt € 6995 inclusief porto binnen Nederland of België.

[i] <http://atlasderneederlanden.uva.nl/facsimile.html>

